

PÉTER LÁSZLÓ

Németh László-textológia

Apálya van a népi irodalomnak, apálya van Németh Lászlónak. Ennek ellenére életművének hiteles átörökítése az utókor számára mai kötelességünk. Az idő előrehaladtával egyre nehezebb lesz a források (kéziratok, kiadások) előteremtése, megőrzése; az utalások megfejtése; a tárgyi és névmagyarázatok megadása. Ha ma nincs is igény az életmű kritikai kiadására, most kell nekilátnunk. A megjelenés talán utópia, mint Domokos Mátyás pesszimizmista véli, de az előkészítés a ma föladata.

1

Ehhez először is vállalkozó és az életműben járatos irodalomtörténészekből, könyvtárosokból, bibliográfusokból, az irodalmi muzeológia művelőiből munkaközösséget kell szervezni. Létszáma tízen alul célszerű; ennél nagyobb nehéz mozgatni. Műhelyül („bázisul”) vagy a Petőfi Irodalmi Múzeumot, vagy az akadémiai Irodalomtudományi Intézetet, vagy valamely egyetemi irodalmi tanszéket kell megnyerni. Itt kell az anyagi és technikai feltételeket (alapítványi támogatásokat, fénymásoló és számítógépeket stb.) előteremteni. Egyszemélyi vezetés nélkülözhetetlen.

Hartyányi István és Kovács Zoltán 1992-ben számba vette a megjelent életművet. Bibliográfiájuk kiindulópontnak kitűnő. Kiegészítenivaló bizonyára előkerül, de ez természetes. Föl kell deríteni és nyilvántartásba venni a közgyűjteményekben és magánosok birtokában levő kéziratokat. Ehhez a lapokban, folyóiratokban fölhívást kell közzétenni. Ma már nem szükséges a kéziratokat megvásárolni; jó minőségű fénymásolatok vagy szkennelt számítógépes képek megfelelnek a célnak. De mielőtt az eredetét visszaadnánk tulajdonosának, valamelyik felelős kutatónak össze kell vetnie a másolatot az eredetivel, minthogy – legalábbis a fénymásolatokon – mellékjelek, ékezetek, betűk halványak, bizonytalanok lehetnek, elsikkadhatnak. A másolaton rajta kell lennie az egybevető aláírásának és keltezésének.

Domokos Mátyás saját tapasztalatából rájött arra, amit az *Irodalmi szövegek kritikai kiadásának szabályzata* (1988) 9. 3. pontjában a kiadások *egyediségének* elveként határoztunk meg: „Minden kritikai kiadás – a kornak és az életmű jellegének megfelelően – fölvet különleges, egyedi tennivalókat. Ezért a kötet vagy a sorozat szerkesztője dolgozza ki a szabályzatban rögzített általános elvektől és gyakorlati megoldásoktól eltérő eljárásokra vonatkozó javaslatait, sajátos részletkérdésekre kiterjedő elgondolásait...”

2

Domokos Mátyás háromszor is szóba hozza az *ultima manus* elvét. Kétszer a „babonájáról” beszél, harmadszor, itt, ahol azt hangsúlyozza, hogy „minden jelentős életműnek saját filológiája van”, már enyhébben szól róla, csak azt hangoztatja, hogy ezt az elvet „nem szabad mechanikusan alkalmazni”.

Ez utóbbival értek egyet. Az „utolsó kéz” elve ugyanis nem babona, hanem a művek hitelességének legfőbb biztosítója, csak tudni kell a megfelelő körültekintéssel érvényesíteni. Azaz az életrajz és az életmű természetének alapos ismeretében fölismerni és megérteni, ha pl. egy-egy műben föltűnő beavatkozás teszi kétségessé az utolsó kéztől származó változat hitelességét. Ilyenre éppen Domokos Mátyás hoz példát, amikor „a csokornyakkenedős cenzor”, Illés Endre levelét idézi Németh Lászlóhoz, melyben az *Irgalom* befejezésének megváltoztatását kérte. De hasonló a helyzet a *Galilei* kétféle befejezésének értékelésében is. Ennek *alapszövegét*, *főszövegét* alapos mérlegelés, szakmai vita alapján kell kiválasztani, s a másikat – még ha forma szerint az *utolsó kéz* terméke is – *változatként* közölni. (Vö. Németh László: *Galilei. [A dráma „pere” 1953–56.]* Szerk. Lengyel György, Törek Attila. Debrecen, 1994.)

Füzi László hasonlóan írja: „Nyilvánvaló, hogy Németh írásainak valamikori megjelentetések nem lehet alapul venni a szerzőjük által látott utolsó változatokat, hiszen azok számos alkalommal olyan variánsként láttak napvilágot, amelyekkel szerzőjük sem értett egyet.” Ez az, amit csak nagyon gondos mérlegelés után lehet és szabad eldönteni. Megérzésre nem szabad hagyatkozni: biztos életrajzi tények, hiteles írói, családi, baráti, kortársi vallomások alapján, a bizonyítékokra tüzetesen hivatkozva szabad csak dönteni a főszöveg és a változat között.

Domokos Mátyás Németh László műveinek sanyarú sorsát szellemesen magyarázza két okkal: 1945 előtt „a boldog nemtörődömség” torzította el, 1945 után „a túlélésért csonkító következményei” tették tönkre az író mondanivalóját. Minden bizonnyal Németh László maga sem jeleskedett az akribiáig menő korrektúráképességgel; nagyvonalú volt, vagy talán túlzottan bízott a kiadók hozzáértésében, gondosságában. A kritikai kiadás készítőinek most mindkét végtel szembe kell nézniük, s gyanúval élve vizsgálniuk Németh László szövegeit, nagyítóval keresve a lehetséges szöveghibákat, és kiderítve a hiteles változatot. Ahogyan Domokos Mátyás helyesen követeli: „A tüzetes és lelkiismeretes szöveg-gondozói munka során esetről esetre, mondatról mondatra el kell dönteni azt is, hogy a szövegváltozatok közül mit kell a főszövegben szerepeltetni, s mit érdemes jegyzetek formájában is közreadni a főszöveg mellett, korjellemző dokumentumként.”

Ebben a textológiai aprómunkában elsősorban a még megmaradt kéziratok a perdöntők, de ilyen nagyon kevés van. Hitelesség dolgában ezeket az első kiadások követik, de – a már említett okok miatt – ezeket sem szabad kritikátlanul elfogadni.

3

A kritikai kiadás másik alapelve az *időrendi közlés*. Ez az életmű oly nélkülözhetetlen magyarázója, hogy alkalmazását vitatni sem lehet. (Vö. Péter László: *Az „összes művek” dilemmája*. Irodalomtörténet, 1976. 413–417. Hozzászólások: Rába György 417–419. Kolozsvári-Grandpierre Emil 419–425. = K.-G. E.: *Eretnek esszék*. Bp., 1984. 21–31.) Csak azt, hogy az időrendet és a műnemi, műfaji elvet hol keresszük. A teljes következetesség azt jelentené, hogy a műnemre, műfajra tekintet nélkül következetesen a keletkezés idejében közöljük a műveket. Egy példára Füzi László is rájött: a *Készülődés* tanulmányainak születésekor Németh Lászlónak Oszoly Kálmánhoz írott levelei „legalább olyan fontosak, mint bármelyik kész munka, elbeszélés vagy regénytöredék, így a helyüket is ennek megfelelően kell megtalálni”. Merész javaslat, tudom, de a Németh László kritikai

kiadás *egyedisége* ebben is kitűnhetnék: szoros időrendben adhatnánk ki az esszéket és a leveleket, amelyek így megvilágíthatnák egymást.

Az írók, költők természetes törekvése, hogy egy-egy kötetük megszerkesztésekor, némelykor (pl. Ady esetében) nem túlzás megkomponálásról beszélni, az időrendre fittyet hányva *tematikus* összefüggés szerint (ezen belül pl. nem a keletkezés, hanem a tartalom időrendjében) adják ki írásaikat. Költők, mint Juhász Gyula, több éves különbséggel írt verseiket ilyenkor, utólag rendezték, gyakran egészen más összefüggést sugalló *ciklusba*. Éppen Juhász Gyula mutat remek példát erre: az 1918-ban még Eőrsi Júliáról szóló verse 1922-ben, a Petőfi-centenáriumkor, ciklusba téve, Szendrey Júliáról szólóvá változott.

Természetesen ez sem elhanyagolható, sőt nagyon is fontos tanulságot rejt, de a kritikai kiadásnak ezt csupán ügyesen szerkesztett *mutatókkal* kell rögzítenie, s így segítenie az életmű tanulmányozóját. Másfajta kiadás lehet tematikus is, mint amilyet Veress Dániel is kidolgozott. (Veress Dániel: *Németh László, az esszéíró*. Új Látóhatár, 1971. április, 153–172. = V. D.: *Vándorúton*. Bukarest, 1971. 38–63.)

4

Fontosnak tartom, hogy Németh László életművének kritikai kiadására legalább az öt tisztelő és művét becsülők részéről megszületett az igény. Ha nem társadalmi sürgetés vetette is föl, de nem szabad elaludni hagyni a kezdeményezést, hanem az előkészületek szervezését már holnap el kell kezdeni. Bizonyos vagyok benne, hogy a szellemi élet ismert törvényszerűségeinek, hullámmozgásának megfelelően, ha hamarabb nem, egy-két évtized múltán megszületik az érdeklődés általában a népi írói mozgalom teljesítményei, köztük nem utolsósorban Németh László életműve iránt is. Akkorra legyen a könyvtárak és az olvasók könyvespolcain a hiteles életmű.

—LIV TYLER A FENYŐFÁK ALATT—